

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI HUZURIDAGI
ILMIY DARAJALAR BERUVCHI DSC.03/30.12.2020.I.16.02 RAQAMLI
ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo'lyozma huquqida
334.72.012.64:656.025(575.1)

AYTIEVA SEVARA ALLABERDIYEVNA

**O'ZBEKISTONDA YUK VA YO'LOVCHI TASHISHNI TASHKIL
ETISHNING KICHIK TADBIRKORLIK SHAKLLARIDAN
FOYDALANISH**

08.00.15 – “Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti”

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori
(Phd) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA**

Ilmiy rahbar: i.f.d., prof. U.V. Gafurov

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I-BOB. IQTISODIYOTDA YO‘LOVCHI TASHISHNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.....	11
1.1. Yo‘lovchi va yuk tashishning iqtisodiy mazmuni va uni tashkil etishning asosiy tamoyillari	11
1.2. Avtotransport tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish xususiyatlari.....	22
1.3-rasm. Strategik bozorni boshqarishning asosiy tarkibiy qismlari	42
Birinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	45
II-BOB. O‘ZBEKISTONDA YO‘LOVCHI TASHISHNI TASHKIL ETISHDA KICHIK TADBIRKORLIK SHAKLLARIDAN FOYDALANISH HOLATI.....	48
2.1. O‘zbekistonda yo‘lovchi tashishni tashkil etishning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari va tendensiyalari tahlili.....	48
2.2. Toshkent shahri va boshqa viloyatlarda yo‘lovchi va yuk tashishni tashkil etishda kichik tadbirkorlik shakllaridan foydalanish muammolari	58
2.3. Kichik tadbirkorlik sub’ektlarida yuk va yo‘lovchi tashish samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	69
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	80
III-BOB. O‘ZBEKISTONDA YO‘LOVCHI TASHISHNI TASHKIL ETISHDA KICHIK TADBIRKORLIK SHAKLLARIDAN FOYDALANISH DARAJASINI OSHIRISH YO‘LLARI	83
3.1. O‘zbekistonda kichik tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan yo‘lovchi va yuk tashish xizmati ko‘rsatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	83
3.2. Avtotransport kompaniyasining raqobatbardoshligini baholash metodologiyasi	108
3.3. Kichik tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan yo‘lovchi tashish tizimini rivojlantirish strategiyasi.....	134
Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar	154
Xulosa	156
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.....	159

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon miqyosida yetkazib berish zanjirida oqimlarni samarali tashkil etish va boshqarishda zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi iste'molchilarning tayyor mahsulot va xomashyoga bo'lgan ehtiëjlarini o'z vaqtida ta'minlash masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu borada rivojlangan xorijiy, xususan AQSh, Niderlandiya, Turkiya, Rossiya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi mamlakatlarda yuklarni iste'molchilarga kerakli hajmda, o'z vaqtida, kerakli joyga, sifatli va maqbul narxlarda yetkazib berish bo'yicha yangi ilmiy-texnikaviy yechimlarni ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tashish hajmlarini oshirish, iste'molchilarning yuk oqimlarini tashib yetkazishga bo'lgan ehtiyojlarini o'z vaqtida kafolatli qondirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash bugungi kundagi eng dolzarb vazifa hisoblanadi.

Jahonda yalpi xizmat ko'rsatish jarayonlarini modellashtirish, tizimning faoliyat ko'rsatish samaradorligini oshirish, xizmat ko'rsatish ishlari hajmini optimallashtirish, tizimga kirib keluvchi oqim jadalligini xizmat ko'rsatish imkoniyatlari bilan o'zaro muvofiqlashtirish kabi yo'nalishlarida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu yo'nalishda, jumladan, diskret va uzluksiz holatlarda yalpi xizmat ko'rsatish tizimiga kirib kelayotgan avtomobil transporti vositalarining ishini tezkor va samarali rejalashtirish jarayonlarini modellashtirishga alohida e'tibor berilmoqda. Shu bilan birga, tashish jarayonida samarasiz yo'qotishlar va xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan usullar avtotransport va yuklash vositalari faoliyatini muvofiqlashtirish uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

O'zbekistonda avtomobil transporti vositalariga xizmat ko'rsatish jarayonini modellashtirish va boshqarish, yalpi xizmat ko'rsatish nazariyasi uslublari va èndashuvlari asosida sochiluvchan qurilish yuklarini tashish texnologiyasini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish va ularni amalda qo'llash bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmoni bilan tasdiqlangan 2022-2026

yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmini ikki barobarga ko'paytirish, 16 ta ixtisoslashtirilgan tuman (shahar)larda boshqa hududlar bilan sanoat kooperatsiyasini yo'lga qo'yish; yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish va boshqa qurilish xarajatlarini kamaytirish hisobiga qurilishga ketayotgan vaqtni 30 foizga kamaytirish hamda qurilish tannarxini 20 foizga arzonlashtirish, hududlarda yuklar shakllanishining asosiy nuqtalarini hisobga olgan holda transport-logistika markazlari tarmog'ini tashkil etish va yuk tashish xarajatlarini 30 foizgacha kamaytirish, bo'yicha vazifalari belgilangan.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishda, avtomobil transporti va yuklash vositalarini xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini o'zaro moslashtirish asosida eng kam iqtisodiy yo'qotishlarni ta'minlaydigan xizmat ko'rsatish parametrlarini aniqlashga imkon beradigan ilmiy asoslangan uslubiyot ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi va uni 2022 yilda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ni tasdiqlash to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonida ko'rsatilgandek, mutlaqo yangi yondashuv qo'llanilib, rejalashtirilgan islohotlar natijadorligini taraqqiyotning maqsadlariga erishganlik darajasi asosida baholash tizimi joriy etildi. Jumladan, Taraqqiyot strategiyasi va uni 2022 yilda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi"da mamlakatimizni rivojlantirishning 7 ta ustuvor yo'nalishi doirasida qariyb 100 ta maqsadlarga erishish nazarda tutilgan¹. Mazkur vazifalarni samarali ijro etish uchun mamlakatimizda yuk tashishni tashkil etishning kichik tadbirkorlik shakllaridan foydalanish, birinchi navbatda, kichik tadbirkorlik shakllarida yuk tashish samaradorligini baholashning uslubiy asoslarini tadqiq etish, kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan yuk tashish xizmati ko'rsatishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish zarur.

¹ Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi va uni 2022 yilda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi".https://review.uz/oz/post/2022-2026_yillarga-mo'ljallangan-taraqqiyot-strategiyasining-yangi-loyihasi-muhokamaga-qoyildi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi” farmonda belgilangan vazifalar dissertatsiya tadqiqotlarining ma’lum darajada bajarilishiga xizmat qiladi. Dissertatsiya tadqiqoti O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 dekabrda “2018—2022 yillarda transport infratuzilmasini takomillashtirish va yuk tashishning tashqi savdo yo‘nalishlarini diversifikatsiyalash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3422-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 1 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi transport vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-4143-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2019 yil 19 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi transport vazirligi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 336-sonli qarori hamda mazkur yo‘nalishdagi boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Dissertatsiya tadqiqotlari O‘zbekiston Respublikasi fan va texnologiya taraqqiyotining I. “Demokratik davlat va huquqiy jamiyatning ma’naviy-axloqiy va madaniy rivojlanishi, innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi” ustuvor yo‘nalishlariga muvofiq bajarildi.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Yuk tashishni tashkil etishning kichik tadbirkorlik shakllaridan foydalanish asoslari A.J.M.Seco, J.H.G.Goncalves, Joao Figueira de Sousa, Anna Ibraeva, U.Migari, O.Solvela, G.Uayt, K.Freeman, S.Xarrison, J.Xenderson, D.Xiljers, J.Shumpeter² va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

Avtotransport korxonalari muammolari bilan shug‘ullangan zamonaviy olimlar orasida Yakutin Yu.V., Kurbatov O.N., Konovalova T.V., Nadiryan S.L.,

² Seco A.J.M., Goncalves J.H.G. The quality of public transport: relative importance of different performance indicators and their potential to explain modal choice. Urban transport XIII: Urban Transport and the Environment in the 21 st Century. 2017. 313 p; .Ibraeva A., Sousa J.F. Marketing of public transport information provision. Elsevier.2014. 122 p.; Branislav R., Radenko M., Vladana R., Milena I., Dragan L. Marketing research on passenger satisfaction with public transport service in the city of Belgrade. Traffic&transportation. 2015. 47 p

Mironova M.P., Mironova Yu.P., Morozova I.A., Melnik T.S., V.V. Pechatkin, M.A. Nikolaev³ va boshqalarni alohida aytib o'tish mumkin.

Mahalliy olimlar orasida yo'lovchi tashishni tashkil etishning kichik tadbirkorlik shakllaridan foydalanish muammolari hamda kichik biznesni rivojlantirish masalalari S.S.G'ulomov, Qaxxorov A.J., N.Q.Yo'ldoshev, M.R.Boltabaev, Z.T.Gaibnazarov, E.A.Muminov, Z.A.Xakimov, S.Sh.Yusupov⁴ kabi iqtisodchi-olimlar tomonidan o'rganilgan.

Shu bilan birga, bu sohada mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning ko'plab tadqiqotlari mavjud bo'lishiga qaramay, integratsion mahsulotni ishlab chiqarishga asoslangan biznes tuzilmalarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

Dissertatsiya tadqiqotining dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya ishi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy tadqiqot ishlari rejasiga kiritilgan.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda yo'lovchi tashishni tashkil etishning kichik tadbirkorlik shakllaridan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

yo'lovchi tashishning iqtisodiy mazmuni va uni tashkil etishning asosiy tamoyillari tadqiq etiladi;

³ Якутин Ю.В., Курбатов О.Н. Особенности маркетинговых услуг в сфере транспортной логистики. *Transport Business in Russia*. 2010. 15 p.; Коновалова Т.В., Надирян С.Л., Миронова М.П., Миронова Ю.П. Особенности маркетинговых исследований на рынке пассажирских перевозок по заказам в регионе. *Отраслевые научные и прикладные исследования: Строительство, Транспорт*. 2015. 89 с.; Морозова И.А. Маркетинговое обеспечение развития инфраструктуры рынка транспортных услуг. автореферат дисс. док.экон.наук, 08.00.05. – Волгоград. 2008. - 50с.; Мельник Т.С. Направления и виды маркетинговых исследований в сфере пассажирских перевозок с учетом транспортного сообщения. *Вестник Белорусского государственного университета транспорта: Наука и транспорт*. - 2017. №1, 102 с.

⁴ Gulyamov S.S. Ijtimoiy sohada investitsiyalarning samaradorligi. *Monografiya*. – T: IQTISODIYOT, 2019.; Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. *Menejment: darslik*. – Toshkent: O'qituvchi, 2001 y.; Yo'ldoshev N.K., Zaxidov G.E. *Menejment. O'quv qo'llanma*. – T.: O'zbekiston milliy faylasuflari jamiyati, 2018. – 392 b.; Qaxxorov A.J. O'zbekiston avtomobil transport tizimida innovatsion marketing faoliyatini takomillashtirish. *avtoreferat diss. iq.fan.nom.*, 08.00.11. – Toshkent. 2018. – 57 b.